

INTERJU

HALÁSZ

K É T S É T A G Ó Z

Állok a Filmmúzeum előtt, felfelé bámulok. Igen, ott az a torony a hatemeletes ház tetején. Oda kellene feljutni, bejutni. Állítólag ott forgat filmet Halász Péter Szirtes Andrással. Benn, a kapualjban már a lakójegyzék böngészésekor elküldenének: „Ja, az a filmes? Nem, nincs itthon, szabadságon van. Hiába megy fel.” Felbaktatok. A tetőre vezető vasrácsos ajtó lakattal zárva. Csengetek, Szirtes jön, sínen vagyok. De Halász hajthatatlan: „Dolgozom. Reggeltől késő estig forgatunk, nincs időm. Különben is inkognitóban vagyok Pesten.”

PÉTER

F Ü R D Ő U T Á N

Nagyon nincs kedvem győzködni. Feladni meg nem tudom. Állok ott: „Igaz, van régebbi Halász-interjúnk...”

„Az érvénytelen!” — vágja rá Halász. Ácsorgunk a tetőn, jó meleg van. Szirtes, mint akinek ehhez úgy sincs köze, és ők különben is dolgoznak, üldögél a ház tetején, és veri az írógépet.

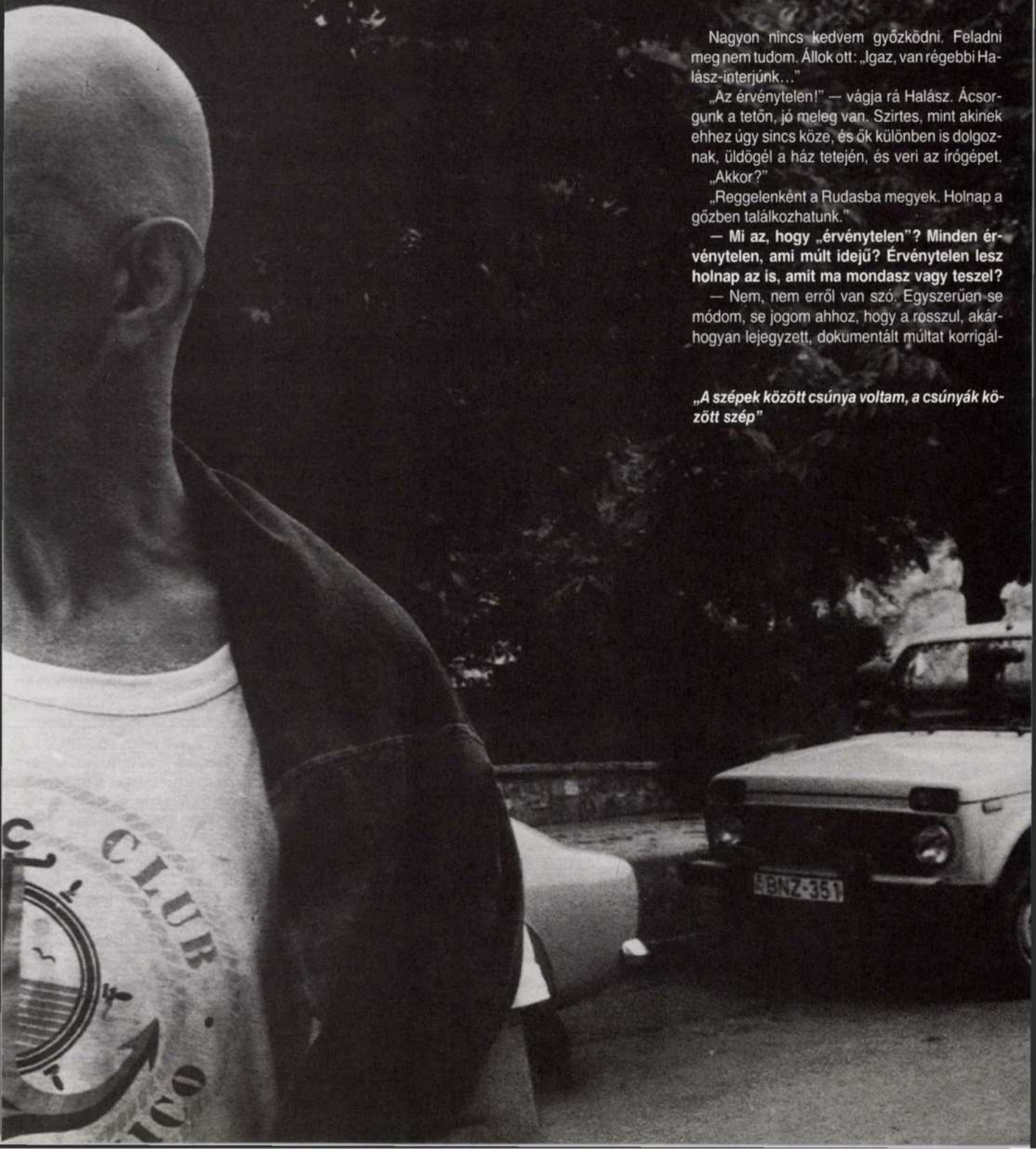
„Akkor?”

„Reggelenként a Rudasba megyek. Holnap a gőzben találkozhatunk.”

— Mi az, hogy „érvénytelen”? Minden érvénytelen, ami múlt idejű? Érvénytelen lesz holnap az is, amit ma mondasz vagy teszel?

— Nem, nem erről van szó. Egyszerűen se módomban, se jogomban ahhoz, hogy a rosszul, akár-hogyan lejegyzett, dokumentált múltat korrigál-

„A szépek között csúnya voltam, a csúnyák között szép”

jam. Azt már a mostból, a mostani tudással korrigálnám. Ami volt, az akkor is hiteles lehet, ha már másként gondolkodom. Ma rálátok a tegnapokra, de hát a jó isten tudja, melyik is a hiteles vélekedés. Ami történt, szükségszerűen történt: voltak néhányan, akik nem illettek bele egy bizonyos rendszerbe, de közben azt gondolták magukról, hogy nekik is joguk van a létezéshez, az önkifejezéshez.

— **Milyen jelei voltak annak, hogy te nem illesz bele a meglevő rendbe?**

— Napról napra tapasztaltam ezt. A szépek között csúnya voltam, a csúnyák közt szép, az okosok közt hülye voltam, a hülyék közt okos.

— **Mindez már gyerekkorodban kiderült?**

— Fene tudja, mikor derül ez ki. Talán már az anya hasában. Amikor én az anyám hasában voltam, akkor bujkálás volt, meg bombázás. De persze ez volt akkor is, amikor megszülettem. Hatása volt ennek rám? Ott voltam bár, de nem

tudom. Egy dologra világosan emlékszem: az iskolában rám szóltak, hogy ne használjam a csúnya kezemet. Az a bal kezem volt. Ettől kezdve nem nagyon tetszettek a dolgok. Ránéztem a kezemre, és nem tartottam csúnyának — nem értettem, miért mond egy felnőtt olyasmit, ami nem igaz.

— **Ügynevezett „rossz gyerekek” számítottál?**

— Inkább... kiszámíthatatlan voltam, mint rossz. Olyan... csavargós voltam. Azt hiszem, kóborlási mániám volt. Otthon is ez volt, nem szerettek, hogy eltűnök, hogy az időpontokat nem tartom be.

— **„Csúnya” kezű és kiszámíthatatlan voltál. Ez kevésnek tűnik...**

— ... ahhoz, hogy belőle magyarázzam az életemet? Hát persze. De tudod, olyan ez, mint egy hologram. Az élet minden pillanatában benne van az összes többi.

— **Balkezesnek lenni a kommunizmusban — és ebből következik minden?**

— Ki tudja? Kérdezz meg egy másik balkezes! Természetesen vannak érzékeny és kevésbé érzékeny emberek. Mindenesetre különböző iskolákban töltöttem majdnem húsz évet. És mindig ugyanaz volt a rendszer, akár az általános vagy középiskolában, akár az egyetemen. El kellett töltenem majdnem két évtizedet teljes kényelmetlenségben.

— **Rebellis voltál?**

— Voltak ütközőpontok, tehát ütköztünk. De nem volt hősiesség. Sosem voltam hőstípus, aki elhatároz és megvalósít egy ügyet, aminek érdekében hajlandó magát feláldozni. Egyszerűen kerestem a teret, hogy megszólalhassak — de ez egyfajta túlélési technikával is párosult.

— **Ezt — a teret és túlélést — jelenthette bizonyos kvázicselekvés az egyetemen, az Egyetemi Színpadon. Még nem az előadásokra, hanem a színpadon folytatott mindenféle játékokra gondolok.**

— Játsoztunk. Szórakoztunk. Megpróbáltunk jól élni. És tényleg, ezek remek esték voltak. Akkor itt nagyszerű társaság volt. Az Egyetemi Színpadon zajlottak a kártyaversenyek. A nézők is a színpadon voltak, sőt be is szállhattak, lehetett fogadni a játékosokra, akik „lovak” voltak. Csináltunk mindenféle marhaságot. De az igazán fontos, a színház szempontjából döntő pillanat az volt, amikor azt mondtam magamnak, hogy márpedig most összeszedek egy társulatot, és csinállok egy színházat. Ezek tényleg lázas napok voltak.

— **A társulatszervezés előtt az Universitasban játszottál. Általános vélemény szerint meglehetősen közepes színész voltál.**

— Igen, ez biztosan így is volt. Közepes vagy még annál is gyengébb színész. Sőt rossz. Ennek ellenére úgy látom most, hogy volt valamilyen jelenlétem abban a társaságban. Az egyáltalán nem zavart, hogy nem vagyok kiváló színész. Nagyon sok szeretetet kaptam ott a társaimtól. Szívesen keresték a társaságomat. Nem volt olyanfajta hierarchia köztünk, hogy a rossz színész valahol lent van, a jó pedig valahol fent.

— **Eszembe jut közben, hogy a legutóbbi kritikudíj megszavazásakor az egyik kolléga legszívesebben a te Nagymama-alakításodra adta volna a legjobb „női” alakítás díját.**

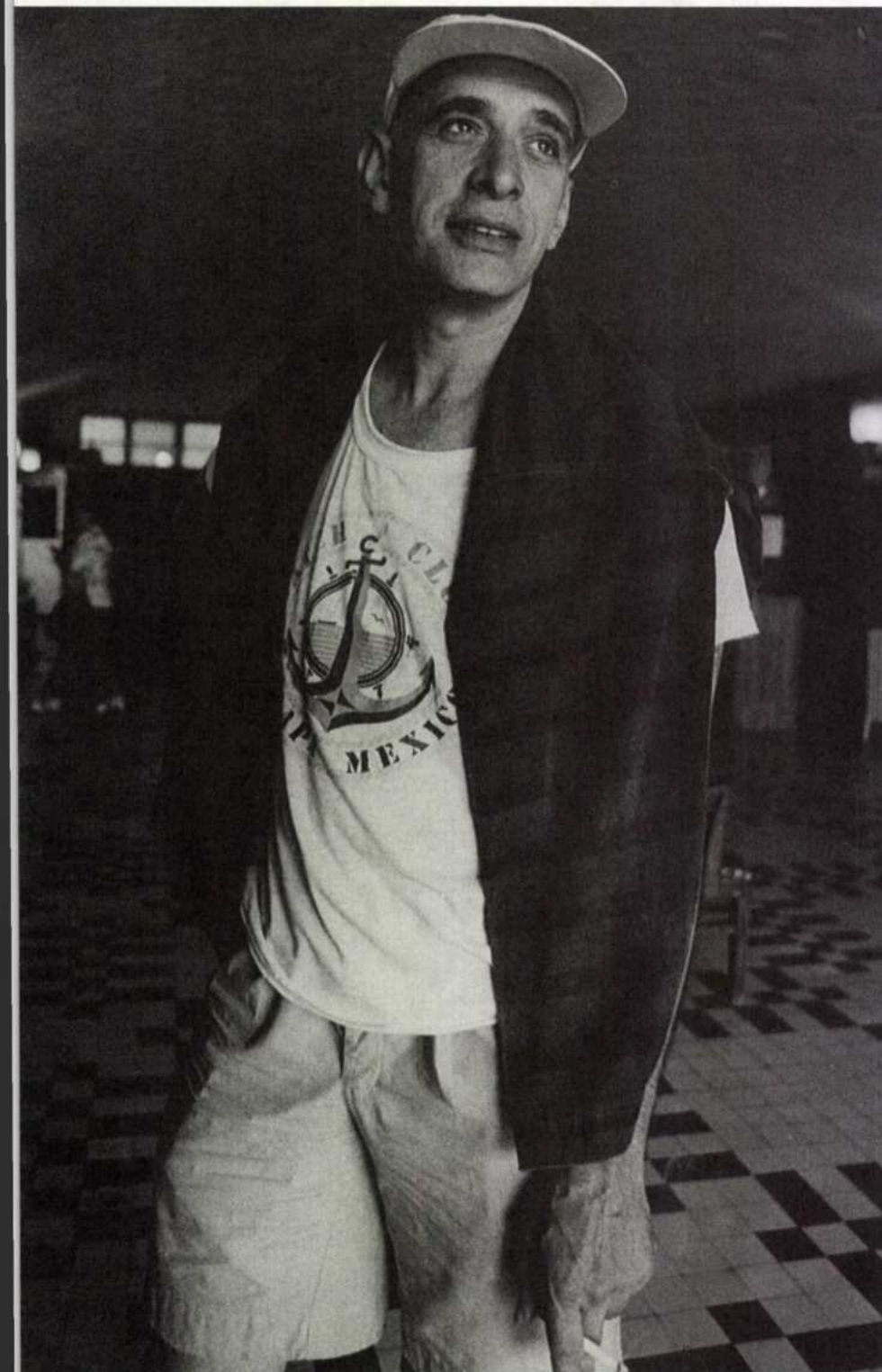
— Későn érő alkat vagyok. Ki kellett járnom a saját iskolámat ahhoz, hogy színészként elfogadhatóvá váljak a színpadon. Hozzá tartozik ehhez, hogy Rusztól nagyon sokat tanultam.

Izzadsz, mi? Menjünk tovább, tudod, szertem váltogatni a hideget a meleggel. Most bemelegyünk a száraz gőzbe. Vigyázz, ez itt most forró lesz... Jó a szíved? Na, akkor gyere be a hideg vízbe!

New Yorkban is van hasonló fürdő. Eljárók oda néha. Valami orosz fürdő. Az persze közel se ilyen jó. A pesti az igazi. Még a törököknek sincs ilyen jó törökfürdőjük. Nincsenek ilyen forrásaik. Források, azok vannak itt. Más aztán kevésbé.

Na, ugye, jó volt? Gyerünk, nekem dolgoz-

„Sosem voltam hőstípus, aki elhatároz és megvalósít valamit”

„Egyáltalán nem zavart, hogy nem vagyok kiváló színész”

nom kell. Menjünk gyalog át az Erzsébet hídon, és közben dumálunk.

Térjünk vissza a színészetemhez. Én azért egy nagyon jó kabarészínész voltam. Jól is énekeltem. Szóval táncoskomikus. Shakespeare-ben nem lettem volna jó. De azért szépen szavaltam... Elég jól artikuláltam. Mindezt a hiúságom miatt szükséges megjegyezni. Tehát a társulatról: akkor már ment egy darabom az Egyetemi Színpadon, és ez a tény engem felajzott. Az ember önmagát nem értékeli, engem nem érdekelt az, jó volt vagy rosszat csinál-e.

— **A csapat összeszedésénél voltak szempontjaid? Válogattál?**

— Negyvenvalahány embert szedtem össze. Közülük huszonöt-harminc rögtön el is ment. De nem azért, mert elküldtem őket.

— **Volt olyan szempontod, hogy ez az ember megfelel, a másik pedig nem?**

— Nem volt. Nem szelektáltam. Fel sem mérült, hogy valaki jó színész vagy rossz színész. De ne felejtsük el, hogy részben Grotowski nyomán zajlott az edzés, a tréning, vagyis fizikailag is meglehetősen rigorózus volt az egész. Aki ezt nem akarta csinálni, az elment. Nem volt ott parancsuralmi rendszer, egyszerűen ugrani kellett, esni kellett... szóval vége volt a lusta színháznak.

— **Grotowskihoz konkrét élmény kötött?**

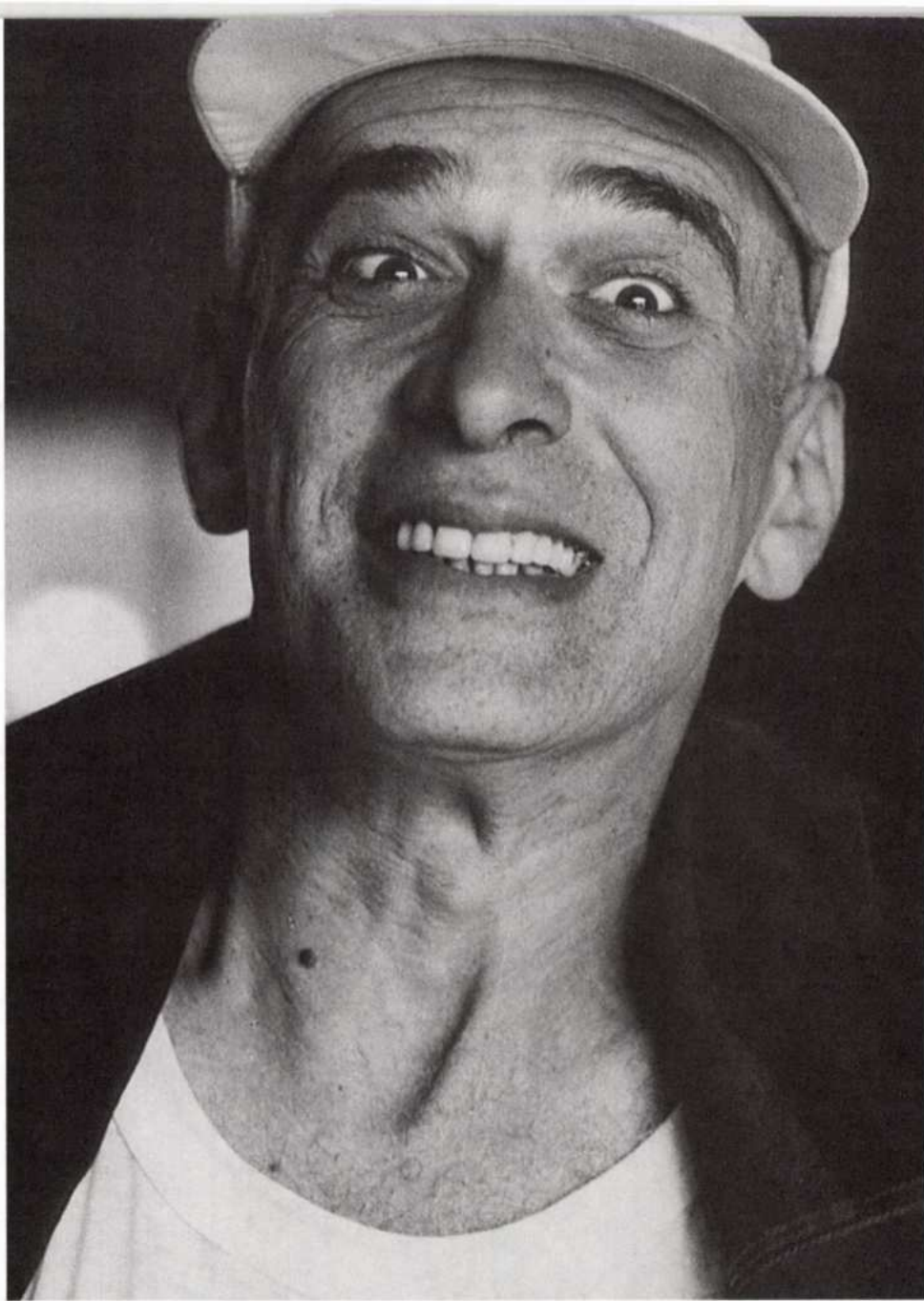
— Igen, többször elmentem megnézni őket, össze is barátkoztam néhány színésszel. A Living Theatre fotói is nagy hatással voltak rám. Őket akkoriban nem láttam, de a fotóik talán még fontosabbak voltak számomra, mint Grotowski színháza. Szerencsére hamarosan Franciaországba utaztunk, ott újabb hatások értek, és kiszabadultunk a Grotowski-börtönből.

— **Ezt most nevezed börtönnek, vagy akkor is annak érezted?**

— Amikor hirtelen váltottunk, rájöttünk, hogy börtönből szabadultunk. Egy haszna volt viszont: a megtanult metódust felhasználtam egy elmegyógyintézeti kurzuson. A pesthidegkúti elmegyógyintézetben vezettem terápiákat. Ezek meglehetősen sikeresek voltak... a csoportjaimból jó néhányan kiszabadultak az intézetből. Az államnak már akkor is sokba került egy kórházi ágy, úgyhogy engem továbbra is alkalmaztak. A számomra legkedvesebb magyarországi előadásunk is ebben az intézetben zajlott. Ha érdekel, elmondom.

— **Érdekel. De előbb azt kérdezném, hogyan kerültél Pesthidegkútra?**

— Mérei Ferenc és barátja, Goldschmidt Dénes nagyon kedvelték a színházunkat, ők hívtak. Egy maratoni „sessiont”, összejövetelt rendeztek, az első ilyen Magyarországon. Körülbelül hatvan-nyolcvan pszichiáter és pszichológus érkezett az egész országból. Méreiék megkértek bennünket, hogy tartsunk egy kis színelőadást, ezzel stimuláljuk a tudósokat. Breznyik Péter és Laurenczi Ági tartott egy kétszemélyes előadást. Jó kis szaftos produkció volt, kivonata annak, amit ők akkor a lakásunkban már játszottak. Volt benne meztelenség, nyúlások, berúgás, rár-

tak egymás testére, zongorába pisiltek és így tovább. A polgároknak persze nagyon tetszett, kicsit szörnyülködve, de megengedően értékelték a dolgot. „Hát igen, hű, bizony...” Csakhogy ez az előadás első része volt. Apropó volt. A második rész abból állt, hogy a jól szervezett, fizikailag felkészült társulat elzárta az ajtókat, én pedig kijelentettem, hogy csak akkor hagyhatják el a termet, ha egy bizonyos pénzösszeget fizetnek. Ez azonos volt egy drágább színházjegy árával. Akkor Mérei felállt, és megkérdezte: „Mennyit tetszett mondani?” És fizetett. De a többség megpróbált kinyomakodni az ajtón. Egy idősebb professzor siránkozott: „Kérem, engedjen ki, nincs nálam pénz”. „Kérjen kölcsön!” Jelenetek sorozata, felháborodott tömeg, végül mindenki fizetett. Mi gyorsan elhajtottunk, be a városba. Volt pénz vacsorára. Ők pedig azon vettek észre magukat, hogy ha a tervezett maratoni összejövetelt folytatni akarják, vissza kell menniük ugyanabba a terembe. Három csoportban el is kezdtek tanácskozni. Minden csoportnak volt egy jegyzője, akiket ismertem, így utólag meg-

tudtam, hogy egy ideig tartó mismásoló mellébeszélés után, úgy a huszadik perc táján — egy mástól függetlenül mindhárom csoportban — kitört a botrány, hogy őket kirabolták. Aztán egész éjszaka a pénzről beszéltek. Mindezek következtében szegény Goldschmidt pártfegyelmet kapott, sőt kirúgták az állásából. Engem akkor már nem lehetett fegyelmezní — viszont terapeuta-pályafutásom véget ért. De a történetnek folytatása is van: miután elhagytam az országot, megkeresett egy kis delegáció — tíz-tizenkét pszichiáter —, hogy tanítsam meg őket a terápiára. Néhány évvel később pedig a sógoróm megírta egy levélben, hogy beiratkozott egy stúdiumra, ahol a Halász-féle akcióterápiát tanította valaki másodkézből.

— **Amikor elálltátok az ajtókat, és pénzt követeltetek, akkor az aznapi vacsora járt a fejetekben vagy az „úri” közönség pukasztása?**

— Az „úri” közönséget akartuk szórákoztatni. Úgy hívtuk ezt: bűn-art. Volt egy másik tervem is, de a társaim nem támogatták. Jól ismertem a

kórházat, annak alaprajzát, tehát tudtam, hogyan lehet egyenként végigvezetni az embereket, hogy ne találkozzanak a többiekkel. Közben aztán kizsebeltük volna őket. Mondom: bűn-art. Arról is komoly vita alakult ki köztünk, visszaadjuk-e, amit elloptunk. Nem emlékszem, melyik álláspontot képviseltem...

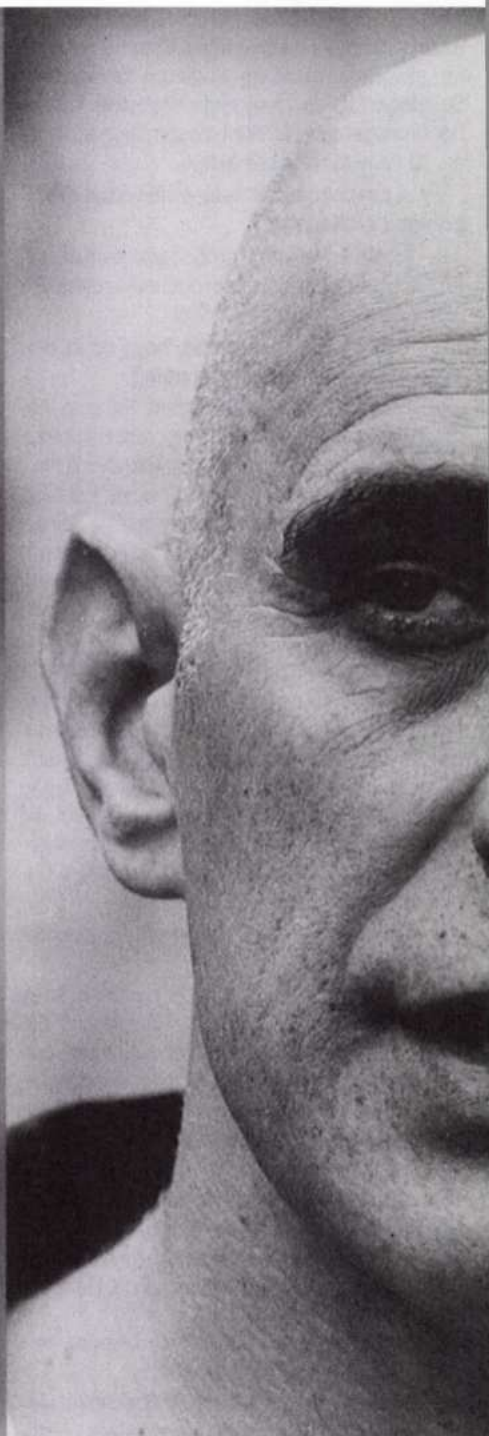
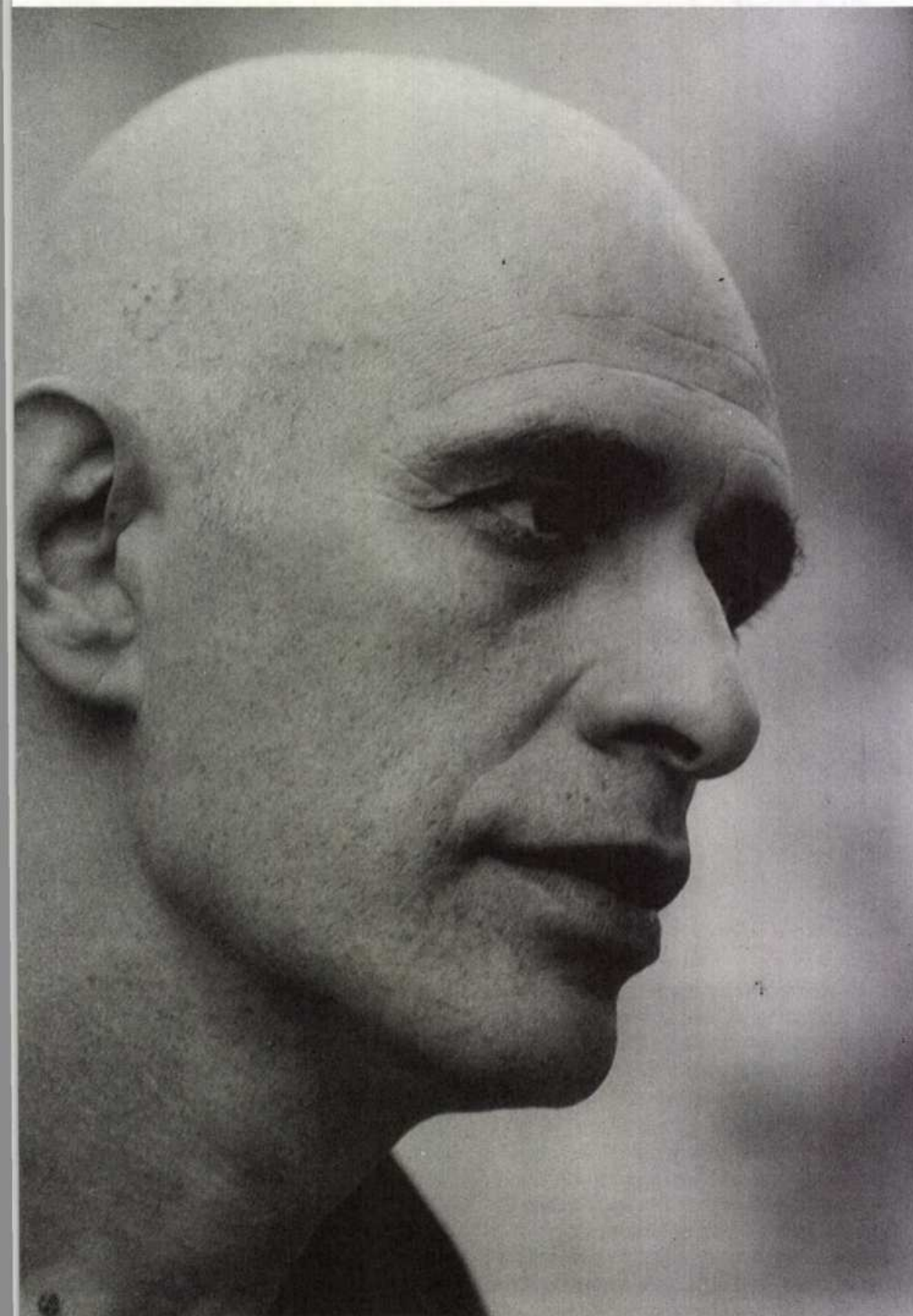
— **Önmagadat ismerve, most mit gondolsz, melyik a valószínűbb?**

— **Botrányt mondasz. Kulcsfogalom ez nálad?**

— Nem. De egy adott helyzetben nagyon fontos szerepet tölthet be. Mi nem protestáltunk. Úgy gondoltuk, azzal, hogy engedély nélkül, szabadon csináljuk, amit csinálunk, azt állítjuk, hogy a létező rendszer nem létezik. Erre kellett a botrány. Az már redundancia lett volna, ha mi még visszalépve azt is közöljük: ez a rendszer egy

Most éppen átvágunk a Városház utcán, kezében magnó, s a hetvenes évek egyik fekete báránya, Halász Péter beszél bele a nyílt utcán... **Akkor ez is skandalum lett volna.**

— A botrány minden helyzetben fontos lehet. De hogy most, itt...? Ezt nem tudom megmondani. Nem élek itt, nem köt ide semmi olyasmi, ami miatt botrányt keltenék. Egészen biztos viszont, hogy ha itt, most bármi elnyomna bennem vala-

— Akkoriban eléggé szeszélyes és befolyásolható voltam. Lehet, hogy az egyik percben ezt gondoltam, a másikban pedig azt. Ez abból a ketősségből is fakadt, hogy nem akartunk börtönbe kerülni, de akartuk a balhét, a botrányt. Ebben az időben úgy gondoltuk, hogy a botrány rendkívül fontos, mert másként már nem lehet itt megszólalni.

nagy lószar. Nem tiltakoztunk, de szükségünk volt egy olyan közegre — és ez meg is volt —, amelyikben mindenki érzékeli: sokkal nagyobb a szabadság, ha az ember nem azzal foglalkozik, hogy mekkora a rabság. Ehhez viszont felkiáltójeleket kellett „kibocsátani”. Ez egyébként egybe is csengett exhibicionista mivoltunkkal.

— **A botrány fontos maradt számodra?**

mit, akkor botrányosan viselkednék. Na, igrünk gyorsan egy kávé, aztán rohanok fel filmezni. Ha gondolod, holnap reggel a gőzben. És még egy séta. All right?

Zuhany, gőz, aztán be a vízbe. Hideg, meleg, váltogatom. Pétert nem látom. Irány a pihenő.

Igen, ott fekszik lehunytt szemmel, fehér lepedőbe burkolózva. Talán megérzi, hogy beléptem, mert résnyire nyíttja a szemét, int. Kint találkozunk.

— Feküdtél bent a fürdőben, és én megzavartalak. Eszembe jut a Dohány utcai lakás, amiről mindig elhangzik: „oda bármikor mehetnél, ott mindig volt valaki, ott soha nem zavartál, ehettél, ihattál, beszélgethettél, akár al-

„Te menj el!” Úgyhogy elmentem valakihez aludni. A múltkor megkérdezték, milyen nyelven álmodom. Nem tudtam válaszolni. És most, amikor a fürdőbe beléptél, éppen angol szavakkal gyötörttem álmomban. Majdnem ki is mondtam hangosan: „backstage”, hátsó színpad. Ezek szerint talán nem is igaz, hogy az ember mindig az anyanyelvén álmodik.

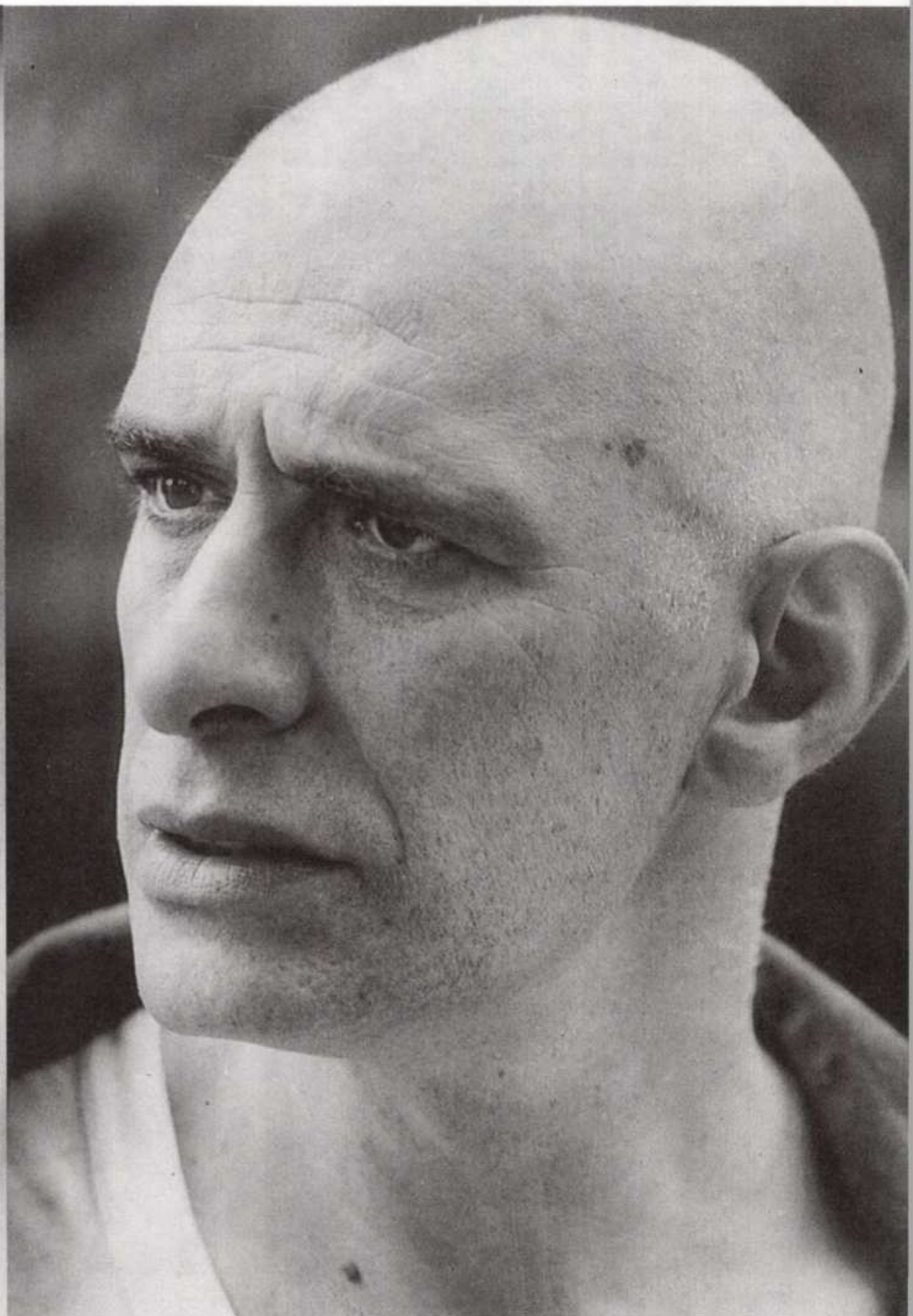
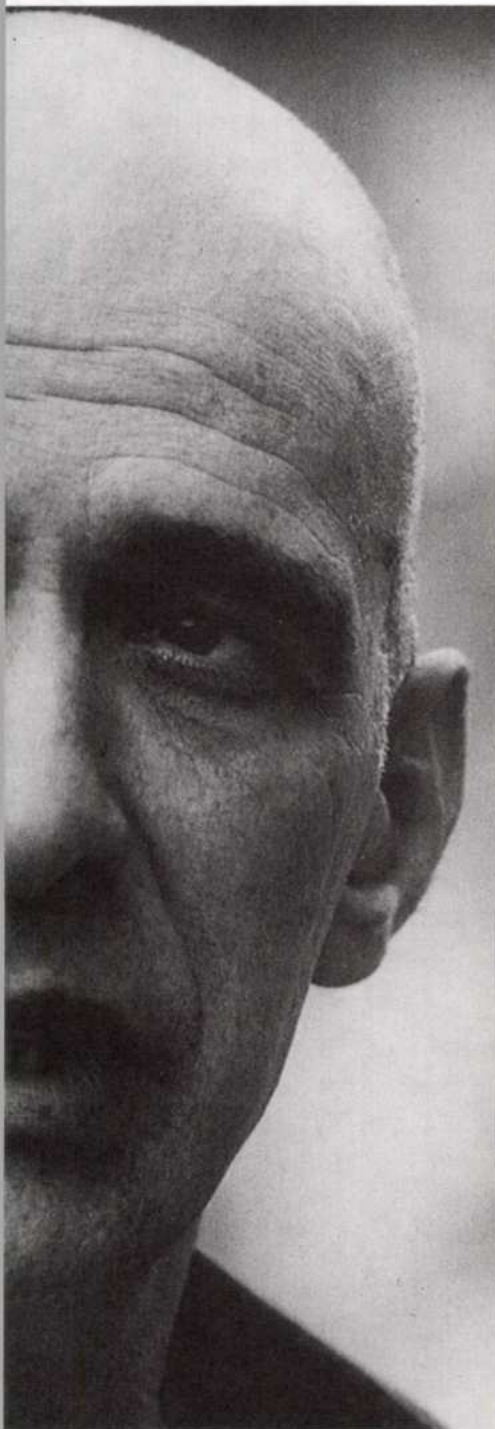
— Bárkivel pillanatok alatt kapcsolatot te-

gyok, vagy a családommal. Vannak persze periódusok, amikor sok emberrel találkozom, de alapvetően eléggé félrevonult életem élek.

— **Annak idején ti a lakásba kényszerültetek...**

— ... ez választás volt!

— **Éppen ezt akartam kérdezni: mennyiben következett ez a tiltásból, és mennyiben abból a felismerésből, hogy ott akkor ez volt a színházcsinálás adekvát módja?**

„Abban az időben úgy gondoltuk: a botrány rendkívül fontos”

hattál is ott.” Ez mind szép. De hogyan lehetett ott egyedül lenni?

— Nem lehetett egyedül lenni. Volt úgy, hogy elküldtem embereket, de ők akkor azt mondták:

remtesz, a jegyszedővel, a kabinossal, akár melyik vendéggel azonnal beszélgetést kezdeményezel. Mindig fordulsz valaki felé, megszólítod az embereket. Talán nem is igényled azt, hogy egyedül legyél.

— Én most New Yorkban majdhogynem elzártan élek. Az otthonom pedig egy szigeten, a város kertés részén van. Ott vagy egyedül va-

— A betiltás után — mely nem az első volt — próbálkozhattunk volna tovább a Kassák Klubbal vagy egy másik helyszínnel. Eljátszhattuk volna az ismert figurát: másik darab, másféle társulással. De nem. Nem akartunk a tanácsi tisztviselőknél újabb engedélyekért talpalni. Sokkal érdekesebbnek ígérkezett a lakás. A darabot — *A skanzen gyilkosait* — is tovább akartuk játszani. Meg-

említem mellel, ez a darab a készülő új előadásom modellje. Az lesz a címe: *Pièro della Francesca Cabaret*.

— A lakás elhagyásával kapcsolatban fel lehet tenni ugyanezt a kérdést: kényszerű elmenetel volt ez — a lakásból, Magyarországról —, vagy el is fáradt, ki is ürült ez a forma mint színház?

— A kérdésben benne van a válasz: mindkető. Minden útlevelet bevontak tőlem — a szocialista országokba szótól is —, nem kaphattam sehol egy normális állást, nem engedtek publikálni. Az egyik dramatizálásomat, a *Holt lelkeket* — ami az Eörsi nevére futott —, meg akarta venni a Madách Színház, de hát azt kérték, hogy Eörsi vegyen részt a próbákon... Szóval elég volt. Akkor jött a Helsinki Egyezmény, Magyarország bizonyítani akarta, mennyire betartja az aláírtakat, és gyorsan kiengedett néhány ember. Szentjóbót, Szelényit, Koós Annát, engem... Ez a dolog egyik fele. A lakásban rengeteg előadást tartottunk. Nem lehet összeszámolni, mert csak elvélve ismételtünk meg valamit. Volt olyan, hogy mindennap új darabot játszottunk. Ugyanakkor ebben a meglehetősen termékeny korszakban hihetetlen lelkiismeret-furdalással ébredtem nap nap után: „Semmi nem jut eszembe, ez nem fog menni, ez hülyeség...” De az igazi ok a gettóhelyzet volt. Ment, ment ez az önkielégítés: mi csináljuk, és te jössz, és mindig ugyanazok az emberek...

— **Belterjes közeg?**

— Igen, gettó. Be vagyunk zárva, és rágjuk együtt a szart. Egyre kevesebb impulzus jött már, egyre többet izzadt az ember. Lényeges dolog itt az ambíció is. Azt gondoltuk, hogy amit csinálunk, az megállja a helyét bárhol a világon. De ezt ki is akartuk próbálni. A kalandvágy tehát fontos szerepet játszott a döntésben. Képzeld csak el: egy társaság együtt dolgozik évek óta, és most már tudják is, hogyan kell jól dolgozni, előadásokat létrehozni, el tudják egymást viselni... Szóval menni akartunk.

— **Az „együtt dolgozni”, „előadásokat létrehozni” kifejezéseket használod, amelyek a hagyományos színház értelmében itt mégsem érvényesek. Egy mindig megújuló előadás esetében például mit jelentett a próba?**

— Próbák nem voltak. Nem volt rá szükség. Illetve úgy próbáltunk, hogy elmondtuk, ki mit gondol, és mit akar csinálni. Egymás szavába vágva fűztük tovább az eredeti ötletet. A megbeszéléseken fixálódott valami, ezen aztán mindenki tovább dolgozott, de magát a darabot nem próbáltuk el.

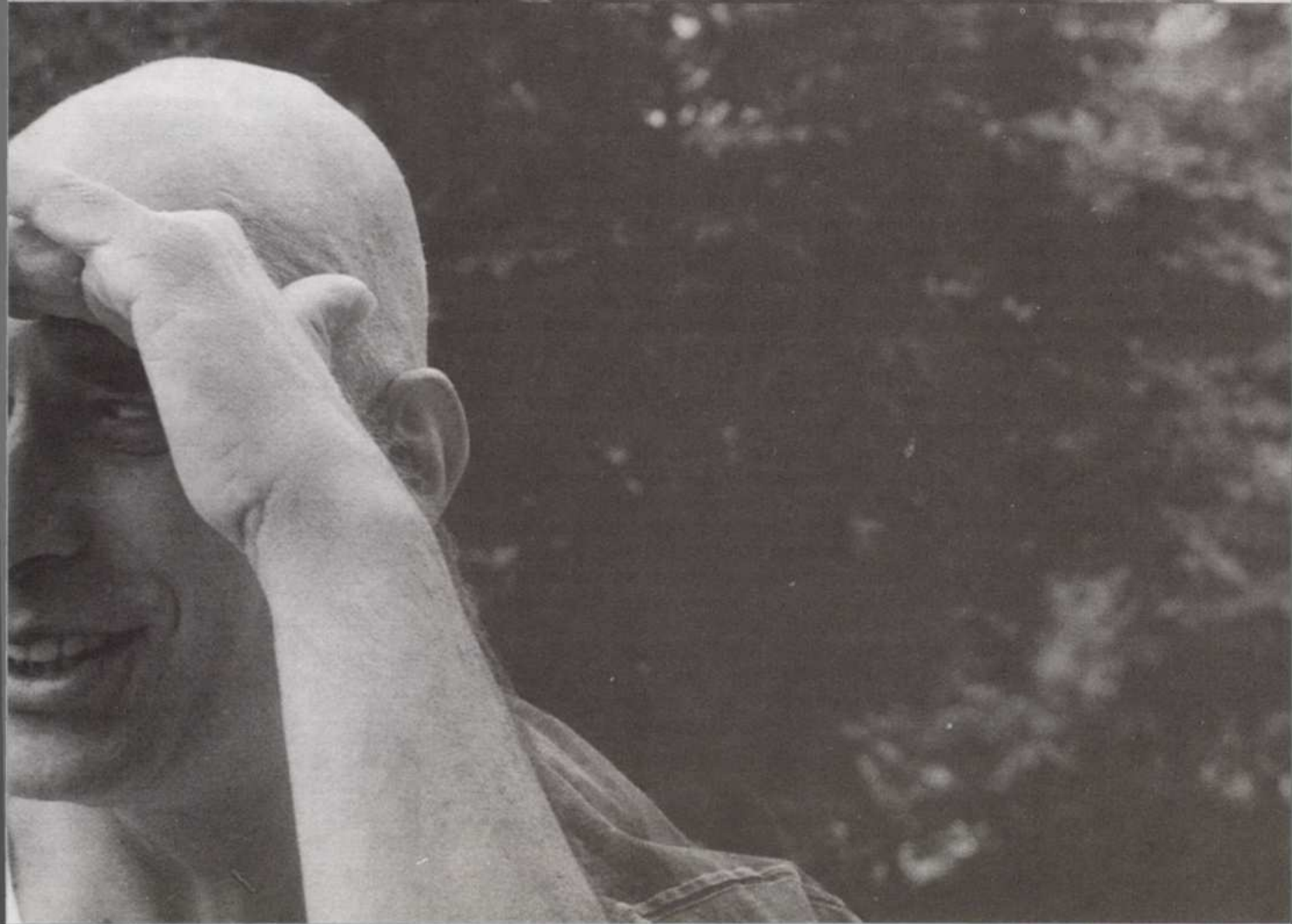
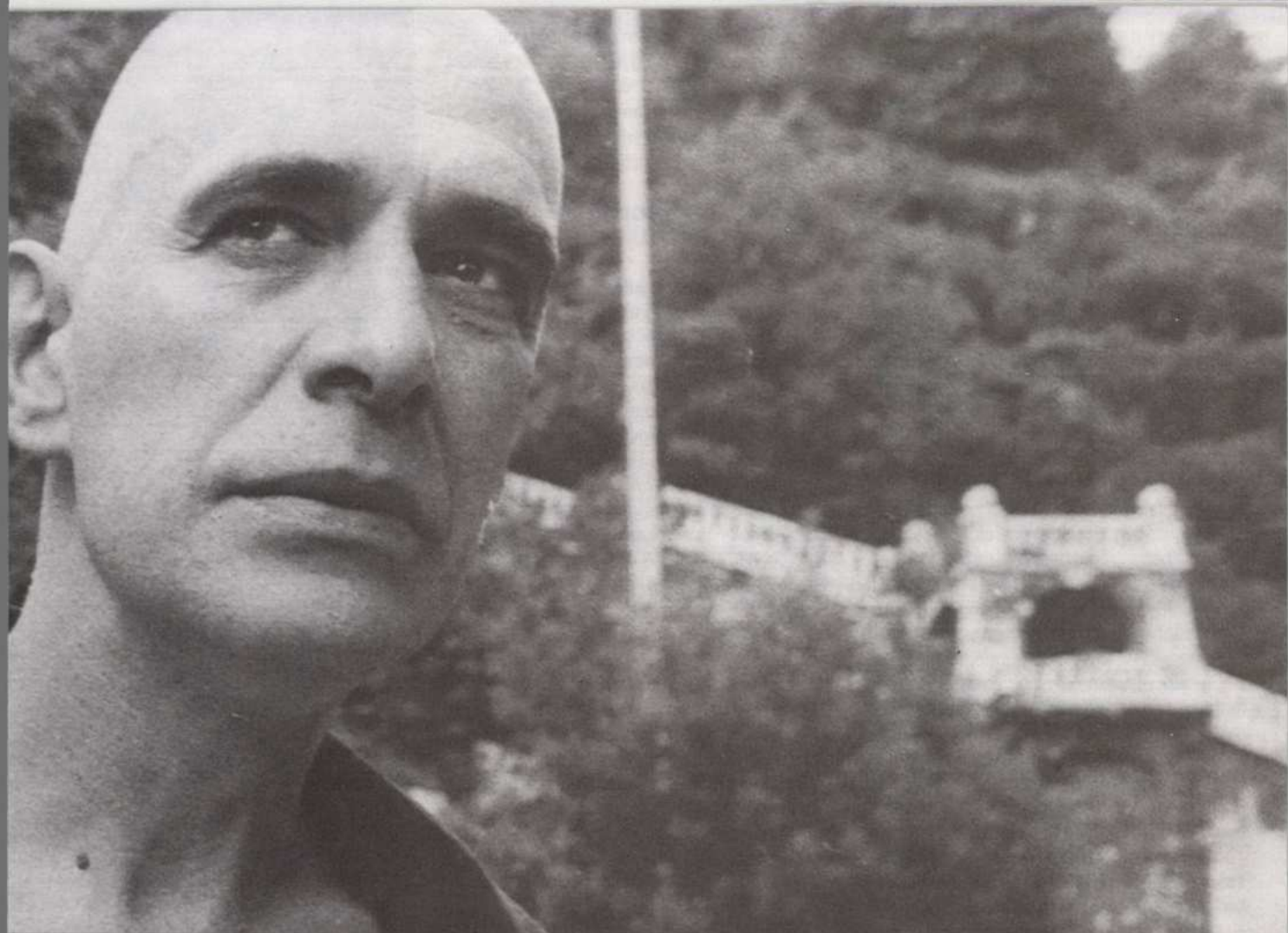
— **Az előadás tehát egy pontosan megbeszélt, kidolgozott terv kipróbálása volt élesben?**

— Igen, ezt lehet mondani.

— **Ily módon a próba és az előadás időben egybeesett, ugyanakkor pedig egybeesett a való élettel is, hiszen nem tudhattad pontosan, hogy a veled egy előadásban játszó társad mit fog csinálni.**

— Arról nem volt szó, hogy a színház maga az élet. Merít belőle, de önálló élete van. Attól élet-

„Én most New Yorkban majdhogynem elzárt életet élek”

szerű, hogy a saját életét éli, és különbözik az élettől. Amikor úgy csinálunk, mintha az élet lenne, az akkor nem színház. Mindezt akkor is tudtuk. Másmilyennek kell lennie, attól nézhető. De értem az utalásodat, és eszembe jut kedvenc játékunk, a provokált véletlen. Tudtuk, hogy az akciónak valamilyen reakciót vált ki, de nem tudtuk, mit. Csak próbáltunk felkészülni rá, hogy aztán beépíthessük a darabba. Később Nyugaton ez lett a színház egyik jellegzetessége.

— **Éppen ez — a provokált véletlen — lehet az az állandó elem, ami a lakásba zárt, majd odakint, Amerikában a kirakattal az utca felé nyitó színházat is jellemzi. De hogyan kapcsolható ehhez az, hogy az utóbbi időben igazi színház igazi színpadán játszótok?**

— Én most is azt csinálom, ami érdekel. Csakhogy közben változtam. Most írok egy darabot, melyben a szövegek elég pontosak és fontosak. Az a feladat, hogy ez élő szöveggé váljék. Tulajdonképpen társalgási darabokat csinállok. Itt az ember dialógusba lép a nézővel. A néző nem beszél, mégis van egy erős, ugyanakkor finom kommunikáció közöttük. A hangnem nem lehangoló, hanem olyan, amilyen egy jó beszélgetésben alakul ki. Változik az idő, és ha az ember állandóan petárdákat puffogat, abból nem marad más, csak füst. És hát hány éve csinálom már? Fene tudja, régóta, az biztos. Ma nem az az a feladat, hogy megragadni a néző figyelmét, amivel tegnap. Olyan ez, mint a mentőautó szirénája. Háromméterenként ki kell cserélni a „dallamát”, mert különben nem hallja meg senki.

— **Ezek szerint törvényszerű, hogy a Squat szétválása után Bálint István társulata is és a tiéd is arra a bizonyos igazi színpadra került.**

— De a helyszín számunkra mindig igazi színház igazi színpadát jelentette. Akkor is, amikor egy kirakatban játszottunk. Mindig volt egy színpadként meghatározott tér. Ha mi egy kirakatban játszottunk, az nem sokban különbözik attól, amikor egy görög amfiteátrumban zajlik az előadás. Ülész fenn, szemben a színpad, és közben rálátsz a városra. A színpad mögött ott a város látképe.

— **Az ímént a Katona József Színháznál baktattunk. Eszembe jutott az, amit a mindig változó, naponta új előadásokról mondtál. Őszel viszont ebben a színházban megrendezed A kínait, amit már egyszer megcsináltál.**

— Igen, magyar színészekkel állítom színpadra azt a darabot, amit mi már hosszú időn át játszottunk. Nyilván változtatok majd, már csak azért is, hogy minden érthető legyen az itteni nézőknek. Ne sikkadjon el a lényeg a találós kérdések özőnében: ez mit jelent, az mit jelent? Egyszerű, követhető darab, de van benne valami misztérium. Nem célom a talányosság. Szeretem, ha a néző ugyanannyit tud előadás közben, amennyit én.

— **Márpedig azok a nézők — egykori barátok, ismerősök —, akik 1990 őszén a Petőfi Csarnokban nézték vendégszereplésedet, egészen mást tudtak, mint az amerikai nézők. Feltételezem, hogy lényeges különbség volt a nézői reakciók között, már csak azért is, mert az itteni beavatottak ismerték a híres nagymamát, a nagymamát, akit játszottál.**

— Nagymamája mindenkinek van. Szerintem nem különböztek a reakciók. Az itthoni színpadról is elég intenzív nézői részvételt éreztem. Hamar lehámlott a szájtátság, hogy

„ez most itt van, és milyen régen nem volt”... Ez elmúlt, és a darabra figyeltek, ami egyébként nem kívánt különösebben tetszeni senkinek. Nem akart parádéban járni, mint egy Nyugatról jött kultúrfelszabadító sereg, ami a speciális technikai effektusok tankjaival lerohanja a közönséget.

Közben meg is érkeztünk. Igunk még egy gyors kávé? Csókolom, hát hogy van? Két kávé kérek.

— **A nagymamáról jut eszembe: mit jelent neked az a szó, hogy „otthon”?**

— ... Az otthon az ágyamat jelenti, ahol pihenni tudok. Az agyamban létezik egy konkrét ágy... Na, ez érdekes! Amikor először visszajöttem Magyarországra, lényegében akkor szakadtam el Magyarországtól. Nagyon jól érzem itt magam, de nem tudnék itt élni. Ugyanakkor azt is megéreztem, hogy New York sem a hazám. Nincs hazám se itt, se ott. Ami van, az az agyamban létezik. Akinek nincsen hazája, annak legyen egy pihenőhelye, ahol a sok csavargás után ki tudja magát pihenni. A *Sissakkészítő felesége* című darabban van egy ágy. Az előadás előtt ebben mindig szundítok öt-tíz percet — úgy, ahogy láttad a fürdőben is. Néha aztán pánikban ébredek, hogy „Úristen, már megy az előadás, én pedig nem szólalok meg, pedig mindenki rám néz!”. Ez egy elég ócska ágy, de valahol az agyam csücskében ott bújjik —, és ha lefekvéskor fel tudom ezt idézni, akkor mindig könnyen elalszom.

— **Ezek szerint ezt az ágyat be kell tenni minden darabba?**

— Nem. Elég, ha ott fészkel az agyamban. Nem is tudom, lesz-e egyáltalán következő darab. Ki tudja?

— **Az otthonnál maradvá, mit jelent ez a másik szó: „magyar”?**

— ... Mondjak valami egyperces marhaságot vagy csattanót, vagy szomorúságot? Mi most magyarul beszélünk. Amúgy nem sokan beszélnek ezt a nyelvet. Nem sokan ismerik ezt a kultúrát teljes mélységében, egyáltalán, akármilyen mélységében. Elzárt, különös kultúra ez. Én itt nőtem fel, itt tanultam beszélni, szüleim is magyarul beszéltek, feleségem is magyarul beszél, a lányom hét éves korában megtanulta ezt a nyelvet, a másik ötévesen elfelejtette.

— **Amit tehát csinálsz, az ennek a különös kultúrának a része.**

— Hát igen. Attól tartok, nagyobb része, mint amennyit megéremel. Mindez persze a múltra vonatkozik.

— **Egyetlen szóra kérdezek még, ez ugyan is egyetlenegyszer sem hangzott el a két séta során. Ez pedig a „politika”.**

— Az ember nemigen létezhet politika nélkül, ahogyan pszichológia és moralitás nélkül sem. De mindháromra szarok. Nem érdekel, nem gondolok rá, nem céltábla. Itt most biztos érdekes a politika. De hát én nem itt élek.

Te, muszáj befejeznünk. Késésben vagyok. Szirtes egyszer késett tíz percet. Csak ennyit késhetek én is. Szia, thanks.

— **Köszönöm. Szia.**

1991. július 26-án reggel 8.35-től, 8.50-ig a Rudas fürdőben és előtt

